

SOCIÁLNE POZNANIE A SVET KAŽDODENNOSTI

I. A. BUTENKO: Sociaľnoje poznanije i mir povsednevnosti (Gipotezy i tupiki fenomenologičeskoj sociologii). [Sociálne poznanie a svet každodennosti (Hypotézy a omyly fenomenologickej sociológie)]. Moskva 1987, 142 s.

Každodennosť je oblasť, ktorá je v centre pozornosti rôznych vedných disciplín — psychológie, sociológie, filozofie, jazykovedy, etnografie a pod. Zvýšený záujem práve tejto oblasti života je opodstatnený, hoci dôvody sú rôzne, tak na strane marxisticky orientovanej vedy ako i v rámci buržoáznych smerov. Táto oblasť spoločenského života bola doposiaľ podceňovaná a málo poznaná, ale na druhej strane sa ukázalo, že nám poskytuje nielen mnoho nejasností i „materiál“ o neznámom, ale aj fakt, že akékoľvek zmeny v spoločenskom živote, či už v oblasti základne alebo nadstavby sa premietajú do každodennej reality. V nej sa realizujú revolučné činy aj omyly. Je to priesečník rôznych sfér spoločenského života.

Roku 1987 sa na sovietsky knižný pult dostala práca I. A. Butenkovej, ktorá sa zaoberala kritickou analýzou jedného z najpopulárnejších buržoáznych smerov, fenomenologickej sociológie.

Autorku práce inšpirovala skutočnosť, že tento smer je veľmi povrchné známy a rozpracovaný v sovietskej sociológii a zároveň sú nedostatočne známe jeho pozitívne a negatívne stránky. Monografia je rozdelená do šiestich kapitol, v ktorých sa analyzujú teoretické východiská smeru, jeho metódy poznania a hlavné idey, ktoré presadzujú jeho predstavitelia.

V prvých dvoch častiach: 1. *Problém sociálneho poznania v novej buržoáznej sociológii* a 2. *Idey Husserla v súčasnej sociológii* I. A. Butenková oboznamuje čitateľa so spoločenskými súvislosťami vzniku a rozvoja tohto smeru a buržoáznej vedy vôbec. Zdôrazňujú predovšetkým to, že popularnosť tohto smeru je založená na zdanlivej jednoduchosti a príťažlivosti skúmaných otázok, ktoré sú blízke radovým ľuďom a zároveň, že tento smer vznikol ako reakcia na silnú scientizáciu a prudký rast informácií.

Pozornosť upúta najmä analýza jedného z hlavných teoretických zdrojov fenomenologickej sociológie — idey E. Husserla o svete každodennosti, a tiež dôsledné odlíšenie jeho pozitívnych i negatívnych názorov. Husserl nastoľuje skúmanie predovšetkým sveta každodennosti, pretože vtedajšia veda neprenikla do tohto sveta, ale naopak, zamieňala ho za svet objektivizovaných abstrakcií. Fenomenologická sociológia nadväzuje práve na ideu druhotnosti vedy, jej závislosti od života a na polemiku s objektivizmom pozitivistickej vedy (s. 19).

V ďalších troch častiach: *Sociálne poznanie ako poznanie každodenných významov*, *Pokus o psychologické odôvodnenie sociálneho poznania*, *Pokus o lingvistické odôvodnenie sociálneho poznania* rozoberá názory hlavných predstaviteľov tohto západného smeru v sociológii: A. Schutza, A. Cicourela, H. Garfinkela, P. Bergera, T. Luckmanna, H. Sacksa. Svoj záujem neobracajú na objektívnu realitu, hoci jej existenciu nepopierajú, ale na subjektívnosť, ktorá je základom sociálneho bytia. Ide o typický subjektívno-idealistický smer, ktorý pokladá vedomie za jediný zdroj poznania, zvláštny, subjektívny druh reality. Autorka analyzuje najmä tie otázky, ktoré táto sociológia považuje za rozhodujúce. Sú to najmä poznávacie procesy bežných, radových ľudí, úloha

jazyka a komunikácie, ktoré chcú riešiť novým spôsobom, t.j. fenomenologicky, netradične, bez predpojatosti, ktorá tradičného sociológa obmedzovala (s. 32). Autorka upozorňuje na prevzatú metódu od E. Husserla, fenomenologickú redukciu, podľa ktorej sa sociológ musí zbaviť vedeckých poznatkov, očistiť vedomie od všeobecne známych zvykov, aby mohol konať slobodne, dešifrovať tajomstvá vzájomného porozumenia ľudí. Tu sa dopúšťajú absolutizácie intersubjektívnych vzťahov bez zohľadnenia vzájomného styku ľudí s objektívnou skutočnosťou (s. 38).

Podľa autorky je pozoruhodný ich názor na otázku významov, ich tvorby, upevňovania a interpretácie. Je nepochybne dôležité zohľadniť gramatiku a sémantiku v procese jazykového styku, ale ich absolutizácia znamená redukovať poznanie sveta na poznanie jazyka. Pozornosť sústreďujú na spoločenský styk ľudí, na medziľudskú komunikáciu, ale chápu ju abstraktne, len na všeobecnej úrovni. Využívajú tu princíp identifikácie javov, vecí a udalostí, o ktorom hovoril už K. Marx, ale chápu ju úzko pragmaticky, ako neuvedomelú činnosť (s. 97). Kritériom je výhodnosť a užitočnosť pre väčšinu ľudí, životná logika, ktorá vraj zabezpečuje dostatočný stupeň vedeckosti. I. A. Butenková ju charakterizuje ako fetišizáciu každodennosti.

V súvislosti s akcentovaním úlohy jazyka v poznávacom procese ukazuje východiskovú ideu sociológov-fenomenológov, objasní štruktúru vedomia cez jazyk. Hoci, ako autorka ilustruje, sa jednotliví predstavitelia líšia chápaním jazyka, spoločné je pre nich nerozlíšenie jazyka a reči ako pojmov. Jazyk pre nich vystupuje ako hlavný prostriedok objektivizácie individuálnych predstáv o sociálnych štruktúrach a v súvislosti s tým sa dôraz kladie na tie procesy, v ktorých dochádza k pomenovaniu (s. 96).

Autorka poukazuje na nesporný význam jazyka pri formovaní vedomia, v poznaní, ale na druhej strane ukazuje, ako stúpenci tzv. sociálneho nominalizmu preceňujú subjektívne priradovanie vecí, javov, vlastností k inej skupine, triede, ktoré akoby výrazne ovplyvnilo zmenu štruktúry objektu, resp. bolo prostriedkom usporiadania predmetov v organizácii sveta (s. 99).

Okrem toho poukazuje na niektoré myšlienky neohumboltistov ako ďalšieho zdroja, ktoré imponovali fenomenológom pri objasňovaní sociálneho života spoločnosti cez komunikáciu; ide najmä o teóriu jazykových predstáv o svete, ktorá je založená na odmietaní princípu odrazu objektívnej skutočnosti vedomím v jazyku a je namierená proti marxisticko-leninskej teórii odrazu a logike.

Autorka okrem toho poukazuje na krajnosti subjektívneho idealizmu vo vzťahu k vedomiu a jazyku — na hypertrofovanie relatívnej samostatnosti jazyka ako formy odrazu skutočnosti (s. 102). Fenomenológovia majú pravdu len v tom, že niektoré komponenty jazyka (jazykové významy) vplývajú na vnímanie. Mýlia sa však v tom, že stotožňujú vnímanie s poznaním, čo spôsobuje ich vyzdvihovanie jazyka ako hlavnej podmienky poznania.

Samostatnú časť venuje problému jazyka v sociológii, predovšetkým porovnaniu jazyka pozitívizmu a fenomenológie z hľadiska fenomenologických sociológov. Zvlášť aktuálna a významná je myšlienka Garfinkela o jazyku vedy, t.j. analýza podstaty mnohých vedeckých termínov, ktoré objasňujú niekoľko variácií významov, čo umožňuje pružnosť vedeckej analýzy (s. 117).

Šiesta časť práce — *Empirický výskum sociológov-fenomenológov* završuje hodnotenie tohto smeru. Otázky formálnej štruktúry rozhovoru, na ktoré sa

snažia odpovedať, sú zaujímavé nielen pre sociológov, psychológov, ale aj pre jazykovedcov. Vo fenomenologickom chápaní je práca s rozhovorom založená na podrobnom opísaní tohto rozhovoru, ale v metodológii nezodpovedá súčasnej úrovni rozvoja jazykovedy. Autorka uvádza ako ich hlavné nedostatky tieto: nerozlišujú reč a jazyk, preceňujú doplnkové asociatívne významy v procese poznania, nerozlišujú kontext a situáciu, zdôrazňujú jedinečné a osobité v slove a nezohľadňujú materiálnu podmienenosť rečovej komunikácie (s. 130).

Recenzovaná práca I. A. Butenkovej spĺňa všetky kritériá marxisticko-leninskej kritiky buržoázných smerov a škôl. Dôsledne odhaľuje pozitívne prvky, ku ktorým sa predstavitelia fenomenologickej sociológie dopracovali vďaka bohatému empirickému materiálu a veľkej snahe vyvrátiť pozitivismus, od nedôsledností a subjektívnoidealistických krajností, z ktorých asociologickosť a ahistorickosť autorka pokladá za najtypickejšie a najzávažnejšie. Práca je venovaná všetkým pracovníkom z oblasti spoločenských vied, ktorí sa zaoberajú problémom každodennosti, psycholingvistiky, spoločenského vedomia, kritikou buržoázných smerov v súčasnosti a pod. a je významným doplnením marxistickej literatúry s touto problematikou.

Katarína Nálepová

SVET A ČLOVEK

J. CETL: Svět a člověk. Úvahy o utváření a kultivaci světového názoru. Praha, Horizont 1988, 240 s.

Formovanie vedeckého svetonázoru je jednou z najdôležitejších úloh pri výchove socialistickej osobnosti. Osvojenie si vedeckého, marxisticko-leninského svetonázoru sa stáva jedným z hlavných predpokladov aktívnej účasti osobnosti pri výstavbe rozvinutej socialistickej spoločnosti. Bez hlbokého osvojenia si marxisticko-leninského svetonázoru, a najmä bez každodennej praktickej aplikácie jeho ideí v každodennej činnosti nemožno riešiť úlohy, ktoré pred našou spoločnosťou vystúpili v súčasnom zložitom období spoločenskej prestavby. Pevná svetonázorová báza vystupuje ako základný predpoklad orientácie sa človeka v zložitých súvislostiach a rozporoch súčasného sveta.

Nezastupiteľná a stále rastúca úloha vedeckého, marxisticko-leninského svetonázoru pri formovaní socialistickeho človeka sa viditeľne odráža aj v sústavnom raste pozornosti, ktorá sa venuje rozpracovaniu problematiky svetonázoru a jeho formovania v rámci marxisticko-leninskej teórie. V tejto oblasti sa v marxisticko-leninskej teórii dosiahli v poslednom období mnohé podnetné výsledky. Ako jeden z inšpirujúcich prínosov k uvedenej problematike treba hodnotiť knihu Jiřího Cetla *Svět a člověk. Úvahy o vytváření a kultivaci světového názoru*, ktorú v minulom roku vydalo nakladateľstvo Horizont.

Filozofické úvahy Jiřího Cetla, ktoré vznikli z popularizačných a propagandistických prednášok, sa sústreďujú na skúmanie súvislostí procesu utvárania a kultivácie svetonázoru socialistickej osobnosti. Ich základným cieľom je zapojiť vnímavého čitateľa do systematickejšieho a hlbšieho uvažovania